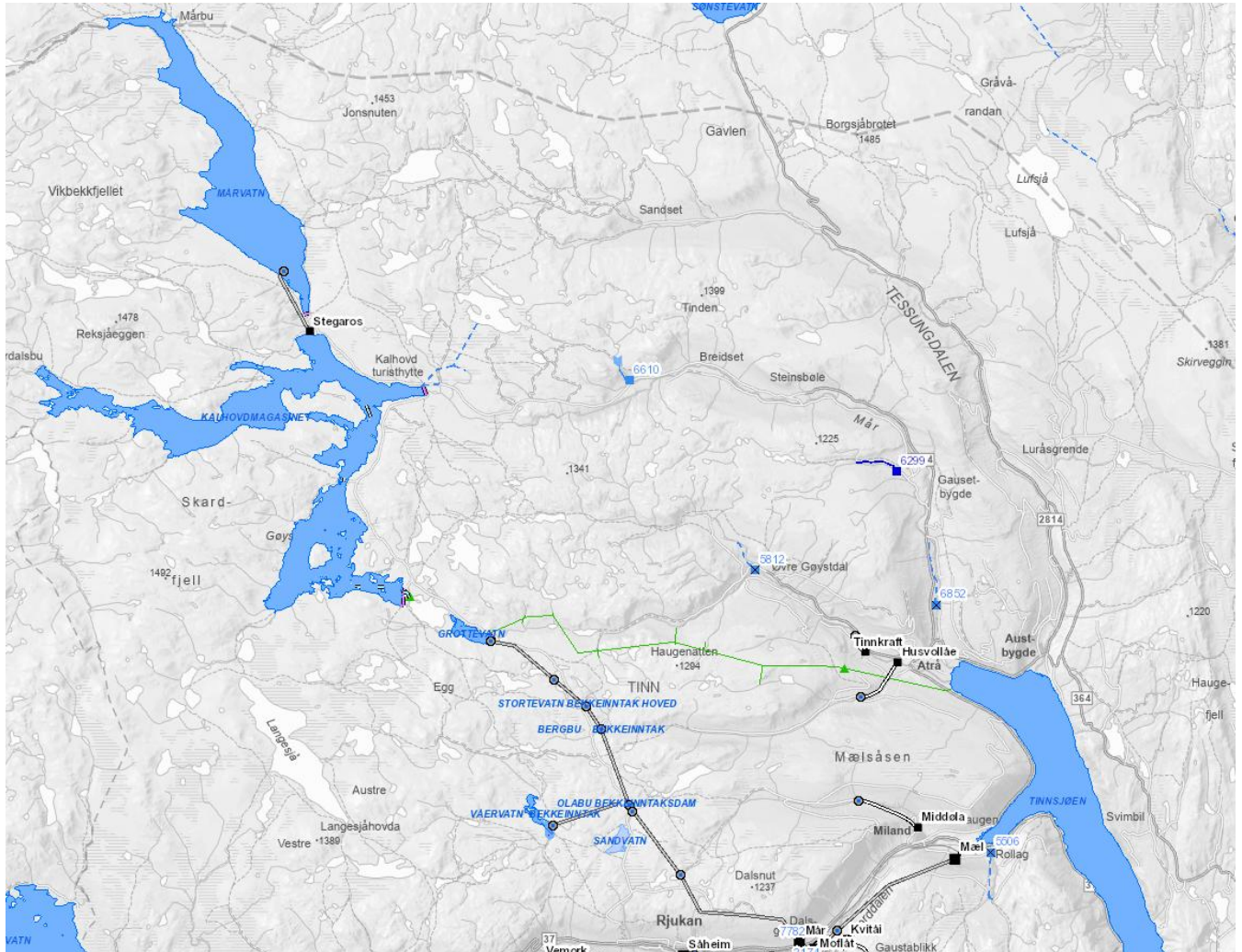

Gjennomgang av konsesjonene og utbyggingene i Mår

Rune Løddøen, 4.09.2025

[Konsesjonssøknad vannkraftanlegg: Lover og forskrifter](#)

[St.prp. nr. 27 \(1997-98\) - regjeringen.no](#)

De første konsesjonene 1913 – 1915

Den første konsesjonen for regulering av Mår-Gøyst ble gitt i 19. september 1913 til Norsk Hydro a.s, Skiens Brugseierforening og A/S Union i fellesskap. Konsesjonen ble gitt for 70 år og på vilkår om at staten kunne kreve hjemfall for reguleringsanleggene m.v. Dvs. konsesjonen ville utløpe i 1983. Konsesjonen var altså på private hender. Mårvatn og Kalhovdfjorden ble regulert med ca. 7 meter hver ved oppdemning:

Konsesjon 1913/1915			
Magasin	HRV	LRV	Reg. høyde
	kote	kote	
Mårvatn	1121,28	1114,28	7,00
Kalhovde	1083,61	1076,72	6,89
Kilsfjorden			
Gøystdalsvatn			
Øvre Strengetjønn			
Nedre Strengetjønn			
Nedre Grottetjønn			

Demningen ved utløpet av Mårvatnet ble ferdig i 1918 for å regulere vannføringen til kraftproduksjon i vassdraget nedenfor, blant annet i Svelgfoss og Årlifoss. Kraften ble også da benyttet til industriformål dvs. i Norsk Hydros fabrikkbygg på Notodden.

Statens oppkjøp av fallretter 1907-1920

I perioden 1907 – 1920 bevilget Stortinget midler til oppkjøp av vannfall i hele landet formodentlig for å sikre Staten nødvendig kontroll med utnyttelsen av vannkrafta. Det var frykt for utenlandsk kapital og for at kraftforsyningen skulle monopoliseres av storindustrien som begrunnet vedtakene. Vannfallkjøp ble sett på som nødvendig et supplement til konsesjonslovene. Slike oppkjøp ble også foretatt i Telemark, Tokkefallene i 1917 og Mår i 1920.

Øst-Telemarkens Brugseierforening overtar 1925

De tre konsesjonærene ble i 1925 medlemmer av Øst-Telemarkens Brugseierforening. Øst-Telemarkens Brukseierforening hadde åtte medlemsbedrifter: Skiens Brugseierforening, A/S Union, Tinfos Papirfabrik A/S, A/S Svælgfos, Norsk Hydro a.s, Skiensfjorden kommunale kraftselskap, A/S Rjukanfos og Norges vassdrags- og elektrisitetsvesen (nå Statkraft SF). Fra dette tidspunktet er det foreningen som har hatt ansvaret for reguleringen.

Mellomkrigstiden

Noen videre utbygging i Mår ble imidlertid ikke gjennomført før etter krigsutbruddet i 1940, men krafteksport til Tyskland bl.a via kabler under Skagerak eller langs Sveriges vestkyst ble diskutert både på 1920 og 1930 tallet og under krigen.

Krigsårene 1940 – 43

Under krigen viste tyskerne stor interesse for den norske vannkraften. Rikskommisær Terboven var sterkt engasjert i utnytting og utvikling av den norske vannkraften. Tyskerne hadde planer om å bruke de norske kraftressursene til produksjon av lettmetall for den tyske rustningsindustrien.

De ønsket også at billig norsk kraft skulle overføres direkte til de tyske industriområdene (krafteksport). De utarbeidet omfattende planer for kraftutbygging i Mår, Glomfjord, Tyin, Sauda, Tyssedal, Aura, Veig m.fl. for disse formålene.

Tyskernes samarbeid med Hydro førte blant annet til stiftelsen av selskapet **Nordisk Lettmetall AS**, med formål å bruke kraften fra Mår til å produsere aluminium i nye fabrikkbygg på Herøya. Nordisk Lettmetall AS hadde 2/3 tysk eierskap, mens Hydro hadde 1/3. Løsningen ble at Hydro skulle gjennomføre reguleringene i Mår, og arbeidet var i gang før konsesjonene var på plass.

Nordisk Lettmetall søkte i 1941 myndighetene om tillatelse til å bygge fabrikker på Herøya, å få bygge ut og regulere Mår samt kraftoverføring fra Rjukan til Herøya. Problemet var at staten ved sine oppkjøp i 1920 satt med fallrettene og dermed utbyggingsrettene i Mår. Det ble forhandlet om flere løsninger på konsesjonsspørsmålet over lengre tid, og endelig løsning på dette kom først i 1943 ved at Nordisk Lettmetall fikk leie vannfallsrettighetene av staten og reguleringskonsesjonen av Øst-Telemarkens Brukseierforening.

Nordisk Lettmetall lot Hydro stå for byggingen av kraftanleggene, reguleringen og kraftledningene (blant annet med krigsfanger som arbeidskraft). Men tyskerne lyktes ikke med å realisere planene sine av flere grunner. Mangel på råstoff, materialer og kvalifisert arbeidskraft var kanskje det viktigste. Sabotasje og allierte aksjoner ble avgjørende for at det store prosjektet til Nordisk Lettmetall på Herøya med utbyggingen av Mår kraftanlegg stoppet i 1943.

Etter frigjøringen beslagla norske myndigheter de tyske interessene i Nordisk Lettmetall AS, og selskapet ble satt under offentlig forvaltning. Anleggsarbeidene ved Mår ble gjenopptatt, og Hydro fikk fullmakt til å fullføre utbyggingen på statens regning.

Mår kraftstasjon kom i drift med de to første aggregatene i 1948, de siste tre i årene 1949–1954.

En 132 kV dobbel kraftlinje ble bygd fra Mår kraftstasjon for overføring av kraft til Herøya. Ved krigens slutt overtok den norske stat de påbegynte anleggene.

Samtidig startet regjeringen og Hydro forhandlinger om kjøpsavtaler for levering av strøm til anleggene på Herøya, hvor det var planer om store produksjonsutvidelser.

Grunnlaget for utformingen av industrikraftkontraktene ble lagt like etter krigen i 1946–47 gjennom de leveringsavtalene Hydro fikk fra Mår og Glomfjord kraftverk. Dette var de første større statlige industrikraftkontraktene.

Reguleringskonsesjonen i 1943 - stadfestet i 1948

Ved konsesjon av 1. juli 1943 og 2. juli 1948 fikk brukseierforeningen konsesjon for ytterligere regulering av Mår og av Gøyst. De private falleierne fikk konsesjonen for 60 år - fram til 1. juli 2003. Konsesjonen ble gitt uten tidsbegrensning for de offentlig eide deltagerne som da hadde kommet inn.

Denne konsesjonen ble stadfestet i 1948 i medhold av restitusjonsloven etter krigen. Konsesjonen innebar ytterligere reguleringer av Mårvatn, Kalhovdfjorden med tilliggende vann samt Grottetjønn for å legge til rette for bygging av Mår kraftverk.

Konsesjon 1943/1948						
Magasin	HRV	LRV	Reg. høyde	Reg. høyde	Økning	Senking
	kote	kote		endring	HRV	LRV
Mårvatn	1121,28	1113,28	8,00	1,00	0,00	1,00
Kalhovde	1086,61	1075,50	11,11	4,22	3,00	1,22
Kilsfjorden	1086,61	1075,40	11,21	11,21	11,21	0
Gøystdalsvatn	1086,61	1075,30	11,31	11,31	11,31	0
Øvre Strengetjønn	1086,61	1075,20	11,41	11,41	11,41	0
Nedre Strengetjønn	1086,61	1075,00	11,61	11,61	11,61	0
Nedre Grottetjønn	1064,00	1054,00	10,00	10,00	10,00	0

Ytterligere reguleringer i 1956

Ved kongelig resolusjon av 8. juni 1956 fikk brukseierforeningen konsesjon til ytterligere regulering av Mårvatn. De private andelshaverne fikk konsesjon fram til 1. juli 2003. De offentlige andelseierne fikk igjen konsesjon uten tidsbegrensning.

Konsesjon 1956						
Magasin	HRV	LRV	Reg. høyde	Reg. høyde	Økning	Senking
	kote	kote		endring	HRV	LRV
Mårvatn	1121,28	1100,00	21,28	13,28	0	13,28
Kalhovde	1086,61	1075,50	11,11	0,00	0	0,00
Kilsfjorden	1086,61	1075,40	11,21	0,00	0	0,00
Gøystdalsvatn	1086,61	1075,30	11,31	0,00	0	0,00
Øvre Strengetjønn	1086,61	1075,20	11,41	0,00	0	0,00
Nedre Strengetjønn	1086,61	1075,00	11,61	0,00	0	0,00
Nedre Grottetjønn	1064,00	1054,00	10,00	0,00	0	0,00

Fornyning av konsesjonene 1998

I 1980 søkte ØTB om ny tillatelse til å regulere Mårvann og Kalhovde med samme reguleringsgrenser som tidligere, gitt ved kgl.res. av 19. september 1913 og 24. september 1915 med utløp i 1983. De ba også om at spørsmålet om eventuelt hjemfall av reguleringsanleggene til staten blir avklart.

Reguleringen av Mårelven 1913/15 var første utbyggingstrinn i det som i dag betegnes som Mår/Gjøystreguleringene. Av de opprinnelige reguleringsanleggene er det bare dammen ved Mårvann som ikke er i bruk. Nye dammer, kanaler, tunneler m.v. ble bygget i forbindelse med konsesjonene fra 1943/48 og 1956. Konsesjonstiden for disse utløp i 2003 for private falleiere, men er ubegrenset for fall eiet av stat eller kommune.

Behandlingen av denne søknaden tok lang tid og Tinn kommune ga grundige uttalelser både til søknaden (1983) og NVE's innstilling (1989).

Kommunen var positiv til fornying av konsesjonen, men hadde en rekke begrunnede krav til nye konsesjonsvilkår bl.a krevde Tinn kommune at:

- Staten benytter seg av hjemfallsretten og at Tinn kommune tildeles 1/3 av verdien av de hjemfalte verdiene
- Staten tilpliktes å betale 20 mill. kroner til et næringsfond for Tinn kommune.
- Konsesjonsavgifter (og næringsfond) på samme størrelse som om det ble gitt ny konsesjon til Øst-Telemarkens brukseierforening.
- Oppjustering av konsesjonskraftmengde og prissjusteringer
- Staten i samarbeid med Øst-Telemarkens Brukseierforening plikter å sørge for at vegen Steinsbøle - Kalhovde - Stegaros holdes i skikkelig kjørbær stand.
- Mårvassdraget som drikkevannskilde for Rjukan. Regulanten forpliktet til å levere drikkevann til Rjukan vederlagsfritt.

Det kom en **innstilling fra NVE i 1989** til Olje- og energidepartementet der de b.la. anbefalte at Staten benyttet seg av hjemfall av de andelen som var på private hender. Dette utgjorde 6,85 prosent av reguleringen og verdien var anslått til 5,5 millioner kr.

Saken «godgjorde seg» videre i departementet og kom først opp til behandling i Stortinget i 1998 – jf. St.prp. nr. 27 (1997-98) Øst-Telemarkens Brukseierforening - ny reguleringskonsesjon i Mårelven. [St. prop. nr. 27 \(1997-98\)](#)

Som en følge av lovendring av 11. juni 1993 ble det adgang til å gi konsesjonene fra 1943, 1948 og 1956 på ubegrenset tid for alle deltagere. Konsesjonene fra 1913 og 1915 utgjorde deler av de etablerte og endelige reguleringer av Mårvatn og Kalhovde. De to konsesjonene utgjorde dermed 6,85 prosent av de totale reguleringene. Olje- og energidepartementet tilrådte at hjemfallsretten ikke skulle benyttes for de 6,85 prosent av reguleringen av Mårvatn og Kalhovde som var gjenstand for hjemfall og dette ble vedtatt.

Den fornyede konsesjonen fra 1998 har dermed bl.a følgende vilkår:

- **Konsesjonstid:** Konsesjonen gis på ubegrenset tid. Vilkårene for konsesjonen kan tas opp til alminnelig revisjon etter 8. juni 2006. Hvis vilkårene blir revidert, har konsesjonæren adgang til å frasi seg konsesjonen innen 3 måneder etter at han har fått underretning om de reviderte vilkår, jfr. vassdragsreguleringsloven § 10 nr. 3, 1.
- **Post 2 Konsesjonsavgifter og næringsfond :** Konsesjonæren skal betale følgende årlige avgifter for den økningen av vannkraften som innvinnes ved reguleringen:

kr. 4,50 pr. naturhesterkraft fra 19. september 1983 til statens konsesjonsavgiftsfond.

kr. 12,00 pr. naturhesterkraft fra 19. september 1983 til konsesjonsavgiftsfondene i Tinn og i Nore- og Uvdal kommuner.

15 mill. kr. som avsettes til næringsfond for Tinn og Nore- og Uvdal.

- **Post 3 Kontroll med betaling av avgift m.v.:** Standard bestemmelser
- **Post 4 Konsesjonærens ansvar ved vedlikehold, drift m.v.:** Standard bestemmelser
- **Post 5 Godkjenning av planer, landskapsmessige forhold, tilsyn m.v.:** Standard bestemmelser
- **Post 6 Ferdsl m.v.:** Konsesjonæren plikter å erstatte utgifter til vedlikehold og istandsettelse av offentlige veger, bruer og kaier, hvis disse utgifter blir særlig øket ved ombyggings- eller vedlikeholdsarbeider. Er det uenighet om erstatningsplikten eller størrelsen på erstatningen, avgjøres dette ved skjønn på konsesjonærens bekostning. Veier, bruer og kaier som konsesjonæren bygger, skal kunne benyttes av allmennheten, med mindre Olje- og energidepartementet bestemmer noe annet.
- **Post 7 Terskler m.v.:** I de deler av vassdragene hvor inngrepene medfører vesentlige endringer i vannføring eller vannstand, kan Olje- og energidepartementet pålegge konsesjonæren å bygge terskler, foreta biotopjusterende tiltak, elvekorreksjoner, opprensninger m.v. for å redusere skadevirkninger.

- **Post 8 Kulturminner:** Konsesjonæren plikter etter nærmere bestemmelse av Riksantikvaren å bekoste undersøkelser av kulturminner i neddemmingssonen i Mårvatn.
- **Post 9 Manøvreringsreglement m.v.:** Vannslippingen skal foregå overensstemmende med manøvreringsreglement fastsatt ved kgl. res. av 8. juni 1956 med senere endringer.
- **Post 10 Hydrologiske observasjoner, kart m.v.:** Standard bestemmelser
- **Post 11 Militære foranstaltninger:** Standard bestemmelser
- **Post 12 Konsesjonskraft:** Standard bestemmelser
- **Post 13 Naturforvaltning:** Standard bestemmelser
- **Post 14 Forurensning m.v:** Standard bestemmelser
- **Kontroll med overholdelsen av vilkårene:** Standard bestemmelser
- **Post 16 Tinglysing:** Standard bestemmelser

[Konsesjon 1998](#)

Konsesjon 1998						
Magasin	HRV	LRV	Reg. høyde	Reg. høyde	Økning	Senking
	kote	kote		endring	HRV	LRV
Mårvatn	1121,28	1100,00	21,28	0,00	0,00	0,00
Kalhovde	1086,61	1075,50	11,11	0,00	0,00	0,00
Kilsfjorden	1086,61	1075,40	11,21	0,00	0,00	0,00
Gøystdalsvatn	1086,61	1075,30	11,31	0,00	0,00	0,00
Øvre Strengetjønn	1086,61	1075,20	11,41	0,00	0,00	0,00
Nedre Strengetjønn	1086,61	1075,00	11,61	0,00	0,00	0,00
Nedre Grottetjønn	1064,00	1054,00	10,00	0,00	0,00	0,00

Kilder: Hydros historie 1905-1945 – Kjetil Gjølme Andersen
 Statens kraft 1890 – 1947 – Lars Thue
 NVE
 Egne notater